

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

122:3 • 2002

Familjehistoria med demometrins hjälp

Martin Dribe, *Leaving Home in a Peasant Society: Economic Fluctuations, Household Dynamics, and Youth Migration in Southern Sweden, 1829–1866*, Diss, Lund Studies in Economic History 13, Lund 2000. 237 s.

Historieskrivning med familjen i centrum har under 1990-talet fått ett uppsving, något som lett till en ökad förståelse också för den enskilda individens villkor. Den tillbakagång som demografi har haft, både som ämne och utgångspunkt i ekonomisk historia kan å andra sidan beklagas. Det är sålunda spännande och lovligt att en nyutkommen avhandling skriver in sig i båda dessa fält. Bokens titel avslöjar väl författaren Martin Dribes intentioner med avhandlingen, att undersöka när och varför barn lämnade föräldrahemmet i det förindustriella rural-samhället. Frågorna som ställs i avhandlingen är främst av ekonomisk och demografisk art, två traditioner som Dribe är väl bevandrad i: "various economic, social and demographic determinants of leaving home will be analyzed multivariately" (s 2). Avhandlingen tar sålunda empiriskt avstamp i ett kvantitativt källmaterial, den skånska demografiska databasen, som används inom det större projektet "The EuroAsian Project on Population and Family History" i vilket denna avhandling är en del. Det dataset som Dribe själv använder sig av grundar sig på material från fyra olika församlingar i Skåne län: Halmstad, Sireköping, Kävlinge och Hög. Datasetet är byggt utifrån en mängd olika primärmaterial, vilka alla går igenom i längd tillsammans med de rekonstruktioner som har behövt göras.

Innehåll och undersökningens bakgrund

Kapitlen ett till fyra utgör en allmän historisk bakgrund till avhandlingen. Kapitel tre koncentrerar sig på vissa allmänstrukturer i dåtidens samhälle såsom hur och vilken skatt som betalades, hur den socioekonomiska fördelningen såg ut och köpkraftens utveckling. Kapitel fyra är relativt omfattande och författaren rör sig där ned till en mikronivå och undersöker hushållets struktur. Till att börja med definieras de rent tekniskt tämligen komplicerade begreppen "hushåll" och "familj". En familj är i sammanhanget den traditionella kärnfamiljen medan ett hushåll utgörs av de individer som bidrar till produktionen och/eller är beroende av konsumtionen i hushållet. Som författaren mycket riktigt påpekar är solida definitioner av dessa begrepp mycket svåra att prestera, varför definitionen lämpligen bör anpassas efter studieobjektet. Även om författaren väljer att inte vidare problematisera begreppen är definitionen av hushåll väl vald för syftet i fråga. Resterande delen av kapitlet används till att beskriva det typiska hushållets sammansättning mot bakgrund av ett antal bakgrundsvariabler, såsom klass och livs-

cykel. Med utgångspunkt i Alexander Chayanovs bild av bondehushållets funktionssätt, berättar Dribe om hur bondefamiljens strategier för överlevnad och det som populärt kallas reproduktion. Kapitlets huvudsakliga slutsats är att anställt arbete används som ett slags buffert till arbetskraft i de tider då kärnfamiljen i sig inte kan bidra med tillräckligt mycket arbetskraft för att bruka sin jord, även om resultaten varierar mellan olika klasser.

I kapitel fem utvecklas teorin för avhandlingens egentliga syfte, att undersöka hur en familjemedlem bestämmer sig för att lämna föräldrahemmet. Framförallt målas en ekonomisk sida av beslutet upp. Förvisso förklaras den traditionella neoklassiska migrationsteorin, där hänsyn i grund och botten främst tas till arbetets marginalproduktivitet, som otillräcklig och den utvidgas också kraftigt. Faktorer som ofullständig information och inläsningskostnader diskuteras. Härvidlag argumenteras för en utvidgad analys där också familjens behov och roll måste läggas under forskningsluppen vilket gör att beslutet kan ses som det författaren vill kalla en förhandlingsprocess.

I en schematisk bild av vilka faktorer som kan tänkas influera beslutet får läsaren veta att det finns sju stycken. (Modellen bör kanske snarare betraktas mer som en operationalisering av befintliga teorier och tidigare forskning än en egen teoriutveckling.) Dessa är i) hushållets efterfrågan på arbetskraft, ii) hushållets arbetsutbud, iii) familjeberoende, iv) individuella karakteristika v) externa faktorer, vi) hushållets demografiska situation och, vii) hushållets ekonomiska situation. De två sistnämnda är egentligen (mina) inadekvata svenska översättningar från originalets begrepp *demographic/economic stress*. Några av dessa variabler kräver vidare förklaring. Familjeberoende är helt enkelt en kvot mellan antalet icke-produktiva medlemmar genom antalet produktiva medlemmar. Huruvida en medlem är produktiv eller inte, avgörs genom åldern, där individer mellan 15 och 55 betraktas som produktiva. Externa faktorer är först och främst arbetsmarknadens läge, vilket naturligt nog är exogent i förhållande till hushållet.

De två sista faktorerna är kanske de mest intressanta. Demografisk situation/stress kan enkelt förklaras med plötsliga och oförutsedda ändringar i hushållets medlemssammansättning, exempelvis genom någons död. Ekonomisk situation/stress förstås i sammanhanget som chocker som hushållets ekonomi utsätts för. Gentemot dessa kan och måste ett hushåll vidta åtgärder, varav många är av just demografisk art, exempelvis "clear mortality responses to short-term economic fluctuations have been detected" (s 100). Men kanske är det just här som författarens dragning, för att inte säga slagsida, mot traditionella ekonomiska och demografiska teorier slår igenom som hårdast. Tidigare familjeforskning av mer kvalitativ art refereras inte annat än sporadiskt. Hur familjen ser på sina barn och hur barnen ser på sig själva och sin relation till sin familj behandlas inte alls. Det är också här som en vidare problematisering av familje- och hushållsbegreppen hade varit till störst nytta. Frågor om familjens, samhällets och diskursens betydelse

för individens mentala utveckling, för dess självbild och dess individualitet problematiseras överhuvudtaget inte. Ehuru det källmaterial som Dribe använder sig av knappast avslöjar några sådana detaljer utesluter detta inte att det kan finnas andra källmaterial som kan vara till hjälp i frågan. En sådan här modell lämpar sig dock utmärkt väl för att generera testbara hypoteser som kan användas i samband med den historisk-demometriska undersökning som författaren vill göra. Denna innehåller en rad statistiska modeller vars resultat sedan på sedvanligt sätt också återges i text.

De empiriska resultaten

Som redan har påpekats grundar sig empirin på att författaren skattar en rad modeller för hur olika faktorer påverkar risken att flytta hemifrån, med hjälp av en statistisk teknik som kallas överlevnadsanalys. Denna teknik går ut på att skatta risken för att en viss händelse inträffar inom ett kort tidsintervall. Här skattas ett antal olika modeller med olika oberoende variabler. Användandet av ett sådant kvantitativt källmaterial väcker också en rad allmänna frågor som alltid måste diskuteras i en forskningsprocess: Hur skall tekniken användas? Och framförallt, vad berättar den om dåtidens människor?

Resultaten av undersökningen skall inte återges i detalj här. Den enskilt viktigaste faktorn för när barn flyttar hemifrån verkar ha varit vilken socialgrupp som familjen levde i, vilket här inikerar efterfrågan på arbetskraft. Mindre betydelsefull men på intet sätt betydelselös, verkar utbudet av arbetskraft ha varit, representerat av antalet syskon. Koefficienterna för dessa variabler är dock av betydligt mindre betydelse än de på efterfrågesidan.

Av betydelse för flyttningsbeslutet är också mer makrobetonade processer, såsom ekonomisk och demografisk situation. Men författaren hävdar också att dessa faktorer samvarierar med beslutet att lämna hemmet i det att beslutet var ett sätt för familjen att som en beslutsenhet hantera de makroekonomiska/demografiska fluktuationerna. Exempelvis så kom det äldsta flickebarnet att stanna hemma längre om modern dog trots att det generella mönstret är att föräldrars död tvingar iväg barnet.

Särskilt vad gäller den till familjen exogena ekonomiska situationen för hushållet förekommer bitvis en viss oklarhet kring hur själva samverkan sker, med vilka kausala mekanismer. Vi får förvisso reda på hur olika oberoende variabler samvarierar med beslutet att lämna hemmet, men kring kausalitetens mekanismer får läsaren inte mycket vägledning annat än att det antagligen är så att variablerna påverkar arbetskraftsefterfrågan på ett sätt eller annat.

För att studera de makroekonomiska omständigheterna används två indikatorer, byns lokala skörd och det allmänna prisläget för skörden. Detta är en intressant vidareutveckling av tidigare forskning eftersom samvariationen mellan dem är låg fastän kovariansen mellan variablerna tidigare ofta har antagits vara

tillräckligt hög för att använda endast en. Att så inte är fallet beläggs också i en empirisk analys. Som sig bör görs också en ordentlig genomgång kring problematiken att skatta de faktiska skördarna och priserna. Dribes projekt har då gjort en stark insats att på nytt försöka skatta skördarnas storlek via enskilda gårdars produktion för att sedan generalisera dessa.

Mot avhandlingens uppläggning finns inte mycket att invända. Den empiriska undersökningen är i huvudsak stabil och några riktigt kontroversiella slutsatser dras inte. En av mina invändningar gäller konklusionen att utflyttning från hemmet skulle vara "a joint decision, resulting from some kind of bargaining process in which the interests and preferences of the family, as well as of the individual child, are taken into account" (s 206). Även om jag i allmänhet är mycket välvilligt inställd till den forskningstradition som Dribe här implicit ansluter sig till, verkar de empiriska beläggen för saken alltför grova för att kunna tillåta en sådan slutsats.¹

Invändningen kan anläggas på två plan: För det första kan Dribe inte iaktta hur en förhandlingsprocess skiljer sig från ett vanligt altruistiskt beteende. Individens kan lika gärna bete sig enligt den altruistiska modellen som Francis Ysidro Edgeworth föreslog redan 1881: individens nytta ges av $P + \lambda \Pi$, där P är personens egen nytta, λ graden av sympati och Π föremålet för sympatins nytta – i det här fallet familjen.² Detta verkar, åtminstone för mig, fullt förenligt med Dribes empiriska resultat. Den andra invändningen kan synas tyngre: få uppgifter i Dribes material pekar på att individen inte tar ett självständigt beslut om hur han/hon bäst kan leva sitt liv. Vad jag förstär grundar sig Dribes slutsats huvudsakligen på att barn flyttar hemifrån senare när hushållet verkar ha ett större behov av arbetskraft. Detta implicerar i sig inte att barnet behöver förhandla om att flytta hemifrån eller inte. För mig framstår det som fullt plausibelt att beslutet att stanna hemma – när den möjligheten finns – är riskminimerande i förhållande till att flytta till en mer eller mindre okänd miljö. De två ovanstående invändningarna visar egentligen på samma sak: hur vanskligt det är att studera mänskliga beslutsprocesser på grundval av rent kvantitativa material. Stöd från kvalitativa tekniker torde i dessa sammanhang ofta kunna ge större insikter.

En annan och kanske allvarigare invändning gäller ett av de antaganden som Dribe gör om varför den sociala statusen skulle ha betydelse. Utan tvekan är det så att de olika sociala skikten hade olika förutsättningar att klara livet. Men – och det är Dribe också medveten om – förhållandena inom klasserna var också mycket ojämlika. Klasserna var inte några absoluta eller homogena kategorier. Jo-

1. Under 1980- och framförallt 1990-talet har många genusekonomer försökt bryta med den traditionella ekonomins sätt att se familjen som en odelbar enhet med en enda nyttofunktion. Tanken är alltså att försöka dekonstruera hushållet och studera dess medlemmars samspel. I detta arbete har spelteorin ofta varit en central utgångspunkt. En utmärkt introduktion till den skolan är den av Nancy Folbre redigerade antologin *Economics of the Family*, Cheltenham 1996.

2. Francis Y Edgeworth, *Mathematical Psychics: An Essay in the Application of Mathematics into the Moral Science*, New York 1967, s 53.

han Söderbergs avhandling *Agrar fattigdom i sydsverige under 1800-talet* behandlar samma område (Skåne) och period. Här lär vi oss att den sociala rörligheten bland den skånska ruralbefolkningen på 1800-talet var betydande och att – vilket Dribe också är medveten om – de ekonomiska omständigheterna inom en klass skiljer sig åt.³ Förvisso problematiseras de sociala klasserna av författaren, men den grova indelning som används i den empiriska analysen är inte nödvändigtvis tillräcklig. Här återfinns fyra kategorier: Skatte-, krono- och kyrkbönder som får utgöra en kategori, frälsebönder, semi-jordlösa (med mindre än 1/16 mantal) samt jordlösa. Just eftersom sambandet klass och efterfrågan på arbetskraft är en helt och hållet teoretisk konstruktion blir sambandet i slutändan inte helt övertygande.

Onekligen så har den sociala klassen betydelse för när man lämnar föräldrahemmet, men för att kunna användas som indikator på arbetskraft måste också andra anledningar till samvariation mellan utflyttning och social klass vara kontrollerade. Som läsare ställer man sig frågan varför inte den direkta tillgången på land, mätt i mantal, skulle kunna användas som indikator på arbetskraftsefterfrågan i de regressioner som görs. Sambandet däremellan är tydligare än mellan social klass och arbetskraftsefterfrågan.

Om metoden

Förutom diskussionen kring de empiriska resultaten finns det också all anledning att här föra en mer principiell diskussion kring vissa av de metodval som har gjorts.

En fråga som alltid väcks kring metoder av detta slag är hur mycket man skall förklara om de statistiska teknikerna för läsaren. Den genomsnittliga svenska historikern besitter tyvärr inte särskilt mycket kunskap om mer avancerade statistiska tekniker. Den avvägning Dribe gör är att han förklarar överlevnadsanalys som speciell teknik eftersom läsaren förutsätts vara bekant med allmän statistisk teori. Detta förefaller mig något problematiskt. Det en läsare i allmänhet har glädje av att veta, är snarare hur de empiriska resultaten skall tolkas än hur de statistiska teknikerna producerar resultat. Tolkningen av en koefficient är inte helt självklar här, då det är en multiplikativ modell och inte en additiv (som en linjär regression).⁴

En kanske mer principiellt intressant diskussion är vilken information en utpräglad kvantitativ metod ger oss om historiska förlopp. Författaren har rätt när han hävdar att den statistiska metoden tillför kunskap kring processen att lämna hemmet, till skillnad från att endast studera centralmått på enskilda variabler –

3. Johan Söderberg, *Agrar fattigdom i sydsverige under 1800-talet*, Stockholm 1978.

4. En intuitiv tolkning av parametervärden i multiplikativa modeller är betydligt mer komplicerad eftersom förändringstakten i den beroende variabeln vid en liten förändring i den oberoende variabeln också beror på vilket värde de övriga oberoende variablerna har. Detta beror på att förändringen av den oberoende variabeln ger en multiplikativ effekt genom alla termer i regressionen. För en närmare diskussion kring problematiken med tolkningar och presentationer se t ex Scott Long, *Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables*, Thousand Oaks 1997.

om man med process menar variabelers samverkan. Så mycket längre kommer man nog tyvärr inte. För att bevisa sådana saker som aktörers intentioner och kausaliteter krävs, tror jag, en betydligt större teoretisk överbyggnad och kanske också mer kvalitativa källor. Detta kan förvisso tyckas vara mycket begärt av en avhandling, som redan nu framstår som ambitiös i sitt empiriska arbete. Men jag föreställer mig att den marginella substitutionskvoten mellan kvantitativt och kvalitativt arbete inte slutade på ett i denna avhandling. Förvisso är det varje författares rättighet – likväl som skyldighet – att välja och välja bort vad som kan behandlas i ett forskningsprojekt. Men en diskussion över hur utsikten begränsas av den valda vägen är essentiell i god vetenskap. Förutom detta principiella problem finns det tre metodologiska problem som idag är så vanliga att de förtjänar diskussion. De rör alla den statistiska signifikansen.

Det mest centrala metodologiska problemet som en kvantitativ forskare möter är vilka variabler som bör läggas in modellerna. Min personliga åsikt är att teorin måste spela en central roll i detta val. En risk som man annars löper är en så kallad överanpassning till data; i sådana fall kommer modellen snarare att avspegla de specifika egenskaperna hos stickprovet än hos populationen i sin helhet. Detta eftersom, vid ett val av en lägsta signifikans på tioprocentnivån, var tionde variabel kommer att vara statistiskt signifikant på grund av slumpen.

Således bör försiktighet iakttagas när variabler läggs in eller tas bort beroende på hur pass signifikanta dess parametervärden är (t ex s 130, 182). Särskilt vad gäller inkluderandet av interaktionstermer finns ett stort problem. I en modell (tabell 8.3) finns interaktionstermer varav vissa är signifikanta och andra inte. Däremot är skillnad i förklaringsvärde gentemot samma modell utan interaktionstermer minimal. Ett insignifikant värde på skillnaden mellan modellerna brukar ses som en indikation på att de ytterligare variablerna i den senare modellen åtminstone inte tillför något empiriskt förklaringsvärde. Förvisso är inte interaktionstermerna av någon större betydelse för de slutsatser Dribe drar i sak, men detta kan ju också tyckas vara ytterligare en anledning att lämna dem därhän.

För det andra behöver en användare av statistisk signifikans fråga sig vilken population signifikansen avser. Det är nämligen inte så att signifikansen mäter med vilken tillförlitlighet parametervärdet är skilt från noll för de objekt man redan har data på. Detta vet vi redan med absolut säkerhet via parametervärdet. Konfidensintervallet – signifikansen – gäller de objekt, i detta fallet människor, man inte har data på. Detta förutsätter att man har en större population, som man har tagit ett stickprov ur enligt vissa regler. Därefter kan man, med hjälp av konfidensintervallet, göra inferenser till hela populationen. Problemet i detta specifika fall är att det inte finns någon population att inferera till, eftersom hela den undersökta populationen, här fyra socknar, finns med i datasetet.

Den tredje punkten är både mer subtil och subjektiv. Som framförallt den amerikanska ekonom-historikern Deirdre McCloskey har påpekat måste den

statistiska signifikansen skiljas från den substantiella. Här hävdar McCloskey att den ekonomiska forskningen i allt för stor utsträckning koncentrerat sig på den statistiska signifikansen.⁵ Substantiell signifikans skall här förstås som den reella betydelsen av det samband som indikeras av den statistiska analysen. Ibland görs avvägningar mellan de två, men skillnaden noteras aldrig explicit. Ett rimligt önskemål är sålunda att konstaterandet av vilka variabler som är viktiga, grundar sig mindre på den statistiska signifikansen. Exempelvis så konstateras på sidan 132 att kohorteffekterna måste tolkas med försiktighet eftersom de inte är statistiskt signifikanta. Jag menar därför att de i realiteten saknar betydelse eftersom den konstaterade effekten är så svag som 1,01 och 0,99 på risken att flytta hemifrån.

Ovanstående påpekanden kan tyckas griniga i ljuset av att Dribes avhandling inte skiljer sig på någon väsentlig punkt från vad som är kutym inom kvantitativ samhällsvetenskap. Inte heller föreslår jag att den statistiska signifikansen skall betraktas som oviktig. Men värt att notera är att kritiken mot inferensteorin växer sig allt starkare, både i hur den används och dess värde i en mer teknisk mening. Den har av olika samhällsvetare beskrivits som: "deeply flawed or else ill-used by researchers' [...] 'a terrible mistake, basically unsound, poor scientific strategy, and one of the worst things that ever happened in the history of psychology' [...] 'an instance of the kind of essential mindlessness in the conduct of research' [...] 'badly misused for a long time' [...] it has 'systematically retarded the growth of cumulative knowledge'".⁶ En ökad försiktighet i användandet av och medvetenhet om den statistiska signifikansen verkar således vara av värde inom de historiska vetenskaperna.

Slutomdöme

Utan tvekan är detta en avhandling som tillför oss mycket kunskap kring en organisation vars väsentlighet länge varit underskattad inom åtminstone den ekonomiska historien. Den gör det dessutom på ett spännande och i Sverige nyskapande sätt som verkar kunna ge ett antal goda spin-off effekter på den fortsatta forskningen i ämnet. Att flytta hemifrån är i grunden en fullt mätbar händelse. Således torde en ökad användning av statistisk analys av mikrodata vara av godo. Också en ökad användning av demografiska metoder – ett av få sätt att förutse vad som händer i framtiden – verkar fruktbar. Mina invändningar gäller sålunda i huvudsak inte någonting av det centrala i avhandlingen utan snarare tolkningar av de empiriska resultaten, som ibland förfaller något för vidlyftiga.

Per Simonsson

5. Deirdre McCloskey, *The Rhetoric of Economics*, Madison 1998, s 112–138.

6. Citatsamling tagen ur Jeff Gill, "The Insignificance of Null Hypothesis Significance Testing", *Political Research Quarterly* 1999:3, vol 52, 647–674.